BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK QAROR QABUL QILISH KOMPETENSIYASINI BAHOLASH MEZONLARI, KO‘RSATKICHLARI VA DARAJALARI

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИНЯТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

CRITERIA, INDICATORS, AND LEVELS FOR ASSESSING PEDAGOGICAL DECISION-MAKING COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Sultanova Ro‘zagul Ro‘zmat qizi
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi
E-mail: rozrozmetovna@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23127972

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasini diagnostika qilishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Kompetensiyani faqat bilim testi bilan emas, pedagogik vaziyatni ko‘rish va talqin qilish, dalilga tayangan holda muqobil yechim ishlab chiqish, oqibatlarni prognozlash, etik jihatdan mas’ul tanlov qilish va qarorni refleksiv qayta baholash jarayonida aniqlash zarurligi asoslangan. Baholash uchun motivatsion-qadriyatli, kognitiv-analitik, diagnostik-interpretativ, prognostik-qaroriy va refleksiv-etik mezonlar, ularga mos indikatorlar hamda vaziyatli keyslar, video-vinyetkalar, qarorni asoslash protokoli va refleksiv topshiriqlar majmuasi taklif etilgan. Kompetensiyaning past, o‘rta va yuqori darajalari sifat jihatidan tavsiflangan. Sun’iy intellektdan foydalaniladigan topshiriqlarda AI javobini verifikatsiya qilish va yakuniy qaror uchun inson mas’uliyatini saqlash alohida indikator sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik qaror, baholash mezoni, indikator, daraja, bo‘lajak o‘qituvchi, diagnostika, video-vinyetka, refleksiya, sun’iy intellekt.

Аннотация. В статье раскрыты теоретические и методические основы диагностики компетенции принятия педагогических решений у будущих учителей. Обоснована необходимость оценивать данную компетенцию не только тестами знаний, но и через способность видеть и интерпретировать педагогическую ситуацию, вырабатывать альтернативные решения на основе доказательств, прогнозировать последствия, делать этически ответственный выбор и рефлексивно пересматривать решение. Предложены мотивационно-ценностный, когнитивно-аналитический, диагностико-интерпретационный, прогностико-решенческий и рефлексивно-этический критерии, соответствующие показатели и комплекс диагностических средств: ситуационные кейсы, видеовиньетки, протокол обоснования решения и рефлексивные задания. Качественно описаны низкий, средний и высокий уровни сформированности. В заданиях с использованием искусственного интеллекта отдельным показателем выступает верификация ответа ИИ и сохранение человеческой ответственности за окончательное решение.

Ключевые слова: педагогическое решение, критерий оценки, показатель, уровень, будущий учитель, диагностика, видеовиньетка, рефлексия, искусственный интеллект.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Abstract. The article presents theoretical and methodological foundations for assessing pedagogical decision-making competence in pre-service teachers. It argues that this competence should not be measured only through knowledge tests, but through the ability to notice and interpret pedagogical situations, generate evidence-based alternatives, anticipate consequences, make ethically responsible choices, and reflectively reconsider decisions. Five assessment criteria are proposed: motivational-axiological, cognitive-analytical, diagnostic-interpretive, prognostic-decisional, and reflective-ethical, together with observable indicators and diagnostic tools such as situational cases, video vignettes, decision-justification protocols, and reflective tasks. Low, medium, and high levels are described qualitatively. In AI-supported tasks, verification of AI output and retention of human accountability are treated as specific indicators of competence.

Keywords: pedagogical decision, assessment criterion, indicator, level, pre-service teacher, diagnosis, video vignette, reflection, artificial intelligence.

KIRISH

Kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasi uning natijasini ishonchli baholash tizimisiz yakunlangan deb hisoblanmaydi. Pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasida bu masala ayniqsa dolzarb, chunki qaror qabul qilish ko‘p omilli, vaziyatga bog‘liq va ko‘pincha yashirin tafakkur jarayonlarini o‘z ichiga oladi. An’anaviy test pedagogik nazariya bo‘yicha bilimni o‘lchashi mumkin, lekin talaba real vaziyatda qaysi belgiga e’tibor berishi, muammoni qanday talqin qilishi, nechta muqobil yaratishi, tanlovini nima bilan asoslashini to‘liq ko‘rsatmaydi.

Shavelson va Stern pedagogik hukm va qarorlarni o‘qituvchi faoliyatining markaziy kognitiv mexanizmi sifatida tavsiflagan [3]. Zamonaviy tadqiqotlar ham qaror qabul qilishni vaziyatni sezish, interpretatsiya, pedagogik bilim va amaliy tanlov o‘rtasidagi bog‘liqlikda o‘lchashga intilmoqda. Weyers va hammualliflar bo‘lajak o‘qituvchilar uchun video asosidagi qaror topshiriqlaridan foydalanib, qaror ko‘nikmasining professional ko‘rish va pedagogik bilim bilan aloqasini ko‘rsatgan [4]. Demak, diagnostika “nima biladi?” savolidan “vaziyatda nimani ko‘radi, qanday izohlaydi va nega aynan shu qarorni tanlaydi?” savoliga o‘tishi kerak.

Maqolaning maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasini baholash mezonlari, indikatorlari, diagnostika vositalari va darajaviy tavsiflarini nazariy-metodik jihatdan tizimlashtirishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pedagogik qarorni baholashning nazariy asosida “professional judgment” va “teacher decision-making” tushunchalari turadi. Klassik tadqiqotlarda qarorning sifati o‘qituvchining mavjud ma’lumotlardan foydalanishi, pedagogik vaziyatni modellashtirishi va oqibatlarni oldindan baholashi bilan bog‘langan [3]. Hoge va Coladarci o‘qituvchi hukmining aniqligi tashqi mezonlar bilan solishtirilishi mumkinligini ko‘rsatgan bo‘lsa-da, pedagogik qaror faqat aniqlik ko‘rsatkichi bilan cheklanmaydi; uning etik, didaktik va kontekstual asoslanganligi ham muhim [5].

So‘nggi yillarda vaziyatli baholash usullari ustunlik qilmoqda. Weyers va hammualliflarning CME-Decide vositasi qisqa video lavhalardan keyin bo‘lajak o‘qituvchining qanday harakat qilishini tanlashga asoslanadi [4]. Bunday format qarorni real faoliyatga yaqinlashtiradi. Wyatt-Smith va hammualliflar o‘qituvchi hukmini baholashda faqat baho qo‘yish natijasini emas, balki o‘qituvchining kognitiv izohi, aniqlangan rivojlanish nuqtalari va keyingi o‘qitish strategiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilgan [6]. Becher esa professional hukm tarkibida vaziyat, kontekstual asos, mulohaza va vosita elementlarini ajratadi [7]. Shu asosda mazkur maqolada baholashning autentiklik, ko‘pmanbalilik, kuzatiluvchanlik,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

etik validlik va dinamiklik tamoyillari qabul qilindi. Autentiklik diagnostik vazifaning real pedagogik muammoga yaqin bo‘lishini anglatadi. Ko‘pmanbalilik test, keys, video, refleksiya va kuzatuv natijalarini birlashtirishni talab qiladi. Kuzatiluvchanlik indikatorlarning aniq xatti-harakatlarda ifodalanishini ta’minlaydi. Etik validlik “samarali” ko‘ringan, lekin o‘quvchi huquqi yoki adolat tamoyiliga zid qarorni yuqori natija sifatida baholamaslikni nazarda tutadi. Dinamiklik esa talabaning bir martalik javobidan tashqari, fikrini dalil ta’sirida qayta ko‘rib chiqish qobiliyatini ham hisobga oladi.

NATIJALAR

Baholash tizimi kompetensiyaning besh tarkibiy komponentiga mos mezonlardan qurildi. Birinchi, motivatsion-qadriyatli mezon talabaning pedagogik qarorni kasbiy burch, o‘quvchi manfaatlari, adolat va zarar yetkazmaslik tamoyillari bilan bog‘lashini ifodalaydi. Ikkinchi, kognitiv-analitik mezon muammoni aniq formulalash, dalillarni ajratish, pedagogik bilimni vaziyatga qo‘llash va ma’lumot ishonchliligini tekshirishni qamrab oladi. Uchinchi, diagnostik-interpretativ mezon talabaning pedagogik vaziyatdagi muhim signallarni ko‘ra olishi, ehtimoliy sabablarni kontekst bilan bog‘lab talqin qilishi va muammoni o‘quvchining shaxsiy xususiyati bilan soddalashtirib yubormasligini aniqlaydi.

To‘rtinchi, prognostik-qaroriy mezon bir nechta muqobil yechim yaratish, ularning ta’limiy, psixologik va tashkiliy oqibatlarini taqqoslash, risk va resurslarni hisobga olish, optimal variantni tanlash va harakat rejasini belgilash bilan ifodalanadi. Beshinchi, refleksiv-etik mezon qabul qilingan qaror natijasini baholash, xatoni tan olish, qarorni yangi dalil asosida tuzatish, shuningdek, AI tavsiyasi, stereotip yoki shaxsiy tarafkashlik ta’sirini nazorat qilishni qamrab oladi.

1-jadval.
Pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasini baholash mezonlari va indikatorlari

Mezon	Asosiy indikatorlar	Diagnostika vositasi	Darajaviy tavsif
Motivatsion-qadriyatli	Kasbiy mas’uliyat; o‘quvchi manfaatini ustuvor qo‘yish; adolat va etik me’yorlarga sodiqlik.	Vaziyatli esse; etik dilemma; qaror motivini izohlash.	Past: tashqi ko‘rsatmaga tayanadi. O‘rta: me’yorni hisobga oladi, lekin asoslash qisman. Yuqori: qadriyatlar kolliziyasini tahlil qilib, mas’ul qaror chiqaradi.
Kognitiv-analitik	Muammoni aniq qo‘yish; dalillarni tanlash; nazariy bilimni vaziyatga qo‘llash; ma’lumot ishonchliligini tekshirish.	Keys; dalillar xaritasi; manbalarni solishtirish topshirig‘i.	Past: faktlarni sanaydi. O‘rta: asosiy dalilni tanlaydi. Yuqori: dalillarni tizimli tahlil qilib, qarorning nazariy asosini ko‘rsatadi.
Diagnostik-interpretativ	Muhim pedagogik signallarni sezish; sabab–oqibatni izohlash; kontekst va individual farqlarni hisobga olish.	Video-vinyetka; diagnostik savollar; vaziyat interpretatsiyasi.	Past: yuzaki belgilarga tayanadi. O‘rta: asosiy sababni ko‘radi. Yuqori: bir nechta ehtimoliy izohni kontekst bilan qiyoslaydi.
Prognostik-qaroriy	Muqobil yechimlar yaratish; oqibat, risk va resurslarni baholash; optimal	Muqobil yechimlar matriksasi;	Past: bitta tayyor yechim. O‘rta: ikki variantni solishtiradi. Yuqori: ko‘p mezonli tahlil

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mezon	Asosiy indikatorlar	Diagnostika vositasi	Darajaviy tavsif
	variantni tanlash; rejalashtirish.	ssenariy topshirig‘i; qarorni asoslash protokoli.	asosida moslashuvchan strategiya tanlaydi.
Refleksiv-etik	Qaror natijasini baholash; xatoni tan olish; qayta qaror qilish; AI tavsiyasini verifikatsiya qilish; tarafkashlikni nazorat qilish.	Refleksiv protokol; AI-javob auditi; o‘z-o‘zini baholash varaqasi.	Past: qarorni qayta ko‘rmaydi. O‘rta: natijani izohlaydi. Yuqori: xatolar, etik risk va kognitiv og‘ishlarni aniqlab, qarorni tuzatadi.

Baholashda bir vositaning hukmron bo‘lishi natijaning validligini pasaytiradi. Shu sababli diagnostik paketni kamida to‘rtta elementdan tuzish maqsadga muvofiq: 1) yozma vaziyatli keys; 2) video-vinyetka asosida tezkor qaror; 3) “qarorni asoslash protokoli”; 4) refleksiv qayta ko‘rib chiqish topshirig‘i. Birinchi vosita talabaning tizimli fikrlashini, ikkinchisi real vaqtga yaqin idrok va interpretatsiyani, uchinchisi qarorning daliliy asosini, to‘rtinchisi esa metakognitiv va etik refleksiyani ochib beradi.

Darajalarni belgilashda faqat ball chegarasi emas, sifat farqi ham ko‘rsatilishi zarur. Past darajadagi talaba vaziyatni yuzaki belgi asosida izohlaydi, tayyor yoki bitta yechimga tayanadi, qarorini umumiy iboralar bilan asoslaydi va natijani qayta ko‘rishga ehtiyoj sezmaydi. O‘rta darajadagi talaba muammoning asosiy sababini aniqlaydi, kamida ikki variantni solishtiradi, tegishli pedagogik bilimdan foydalanadi, biroq kontekst va uzoq muddatli oqibatlarni to‘liq qamrab olmasligi mumkin. Yuqori darajadagi talaba esa vaziyatning ko‘p qatlamliligini anglaydi, qarama-qarshi dalillarni qiyoslaydi, bir nechta muqobil yaratadi, oqibatlarni prognozlaydi, tanlovini etik va pedagogik mezonlar bilan asoslaydi hamda yangi dalil paydo bo‘lganda qarorini qayta ko‘ra oladi.

Taklif etilgan mezonlar pedagogik qarorni “to‘g‘ri javobni topish”dan ko‘ra “professional mulohazani asoslash” sifatida baholashga yo‘naltirilgan. Bu farq muhim, chunki ko‘plab pedagogik vaziyatlarda yagona universal yechim mavjud emas. Qaror o‘quvchining yoshi, sinf madaniyati, resurslar, vaqt, o‘quv maqsadi va etik cheklovlarga qarab o‘zgaradi. Becherning professional hukm tuzilmasi ham qaror asoslanishining vaziyat va kontekst bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [7].

Baholashning ikkinchi muhim jihati — reasoning, ya’ni qarorga olib kelgan fikrlashni ko‘rishdir. Ikki talaba bir xil yechimni tanlashi mumkin, lekin biri tasodifan, ikkinchisi dalil va prognoz asosida kelgan bo‘lishi mumkin. Shu sababli “Nima qilasiz?” savoliga “Nega?”, “Qaysi dalilga tayandingiz?”, “Qaysi alternativani rad etdingiz va nima uchun?”, “Bu qarorning salbiy oqibati nima bo‘lishi mumkin?” kabi savollar qo‘shilishi kerak. Wyatt-Smith va hammualliflar o‘qituvchi hukmi bilan keyingi o‘qitish strategiyasi orasidagi mantiqiy bog‘lanishni tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi [6].

Uchinchi jihat AI bilan qo‘llab-quvvatlangan diagnostikada akademik va pedagogik mustaqillikni saqlash. GenAI javobni tez ishlab chiqishi sababli oddiy yozma keys talabaning o‘z mulohazasini emas, vosita chiqishini aks ettirishi mumkin. Buni kamaytirish uchun topshiriqda AI javobini alohida material sifatida berish va talabaning vazifasini “javob yozish”dan “javobni audit qilish”ga ko‘chirish mumkin. Bunda faktik xato, pedagogik nomuvofiqlik, kontekst yetishmasligi, etik risk va tarafkashlikni aniqlash indikatorlari baholanadi. Bu yondashuv AI savodxonligini pedagogik qaror kompetensiyasi bilan funksional bog‘laydi. Diagnostik tizimning ishonchliligi uchun ekspertlararo kelishuv, rubrikaning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mazmuniy validligi va topshiriqlar qiyinligi tekshirilishi kerak. Agar baholovchilar ochiq javoblarni kodlasa, namunaviy javoblar va ankraj tavsiflar ishlab chiqilishi, kamida bir qism javoblar ikki baholovchi tomonidan mustaqil tekshirilishi maqsadga muvofiq. Keyingi tajriba-sinov bosqichida mezonlar o‘rtasidagi bog‘liqlik, pretest–posttest o‘zgarishi va darajalar taqsimoti statistik tahlil qilinishi mumkin. Biroq statistik ahamiyat pedagogik mazmuniy ahamiyat bilan birgalikda talqin etilishi lozim.

Amaliy diagnostikada baholash jarayonini uch bosqichga ajratish mumkin. Dastlabki bosqichda talabaga qisqa vaziyat va cheklangan vaqt berilib, uning spontan professional ko‘rishi va dastlabki qarori aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda qo‘shimcha ma’lumot, o‘quvchi profili yoki AI tomonidan yaratilgan tavsiya taqdim etilib, talabaning yangi dalilni integratsiya qilish qobiliyati tekshiriladi. Uchinchi bosqichda talaba dastlabki qarorini yakuniy qaror bilan solishtiradi va nima sababdan fikri o‘zgargan yoki o‘zgarmaganini izohlaydi. Shu tariqa baholash faqat mahsulni emas, qarorning evolyutsiyasini ham qayd etadi. Bu format pedagogik qarorning dinamik tabiatiga mos bo‘lib, o‘qituvchining moslashuvchanligi va refleksivligini alohida ko‘rsatadi. Natijalarni talqin qilishda profil yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Masalan, talaba yuqori kognitiv-analitik natija ko‘rsatib, lekin motivatsion-qadriyatli yoki refleksiv-etik mezonda past bo‘lishi mumkin. Bunday holatda integral ball yuqori ko‘rinsa ham, professional tayyorgarlik yetarli deb xulosa qilish noto‘g‘ri bo‘ladi. Shuning uchun diagnostika hisobotida umumiy daraja bilan birga besh mezon bo‘yicha individual profil, kuchli tomonlar va rivojlantirish nuqtalari ko‘rsatilishi lozim. Profilga asoslangan teskari aloqa talaba uchun aniq rivojlanish vazifalarini belgilaydi: kimdadir dalil bilan ishlash, boshqasida muqobil yechim yaratish, yana birida etik oqibatlarni ko‘rish yoki AI tavsiyasini tanqidiy tekshirish ustuvor bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan baholash nazorat vositasi bilan birga rivojlantiruvchi pedagogik mexanizm vazifasini ham bajaradi.

XULOSA

Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasini baholash ko‘p komponentli, vaziyatli va dalillarga tayangan diagnostikani talab etadi. Motivatsion-qadriyatli, kognitiv-analitik, diagnostik-interpretativ, prognostik-qaroriy va refleksiv-etik mezonlar kompetensiyaning funksional tuzilmasini qamrab oladi. Ularni keys, video-vinyetka, qarorni asoslash protokoli, refleksiv topshiriq va AI-javob auditi kabi vositalar bilan baholash kompetensiyaning real namoyon bo‘lishini yaxshiroq ochadi. Past, o‘rta va yuqori darajalarni sifat jihatidan tavsiflash, umumiy ball bilan birga mezonlar profilini ko‘rsatish hamda yakuniy qarorda inson agentligi va etik mas’uliyatni saqlash baholash tizimining asosiy metodik talablari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Miao F., Cukurova M. AI Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2024. – 52 p.
2. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – 48 p.
3. Shavelson R.J., Stern P. Research on teachers’ pedagogical thoughts, judgments, decisions, and behavior // Review of Educational Research. – 1981. – Vol. 51, No. 4. – P. 455-498.
4. Weyers J., Kramer C., Kaspar K., König J. Measuring pre-service teachers’ decision-making in classroom management: A video-based assessment approach // Teaching and Teacher Education. – 2024.
5. Hoge R.D., Coladarci T. Teacher-based judgments of academic achievement: A review of literature // Review of Educational Research. – 1989. – Vol. 59, No. 3. – P. 297-313.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. Wyatt-Smith C., Adie L., Harris L. Supporting teacher judgement and decision-making: Using focused analysis to help teachers see students, learning, and quality in assessment data // British Educational Research Journal. – 2024.
7. Becher A. Homeroom teachers’ professional judgments: Analysis of considerations, justifications, and structure // Teaching and Teacher Education. – 2025. – Vol. 159. – Article 105004.
8. Villeneuve A., Bouchamma Y. Data-driven decision making using local multi-source data: Analysis of a teacher-researcher’s professional practice // Teaching and Teacher Education. – 2023.
9. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.
10. Eedelouei S. Factors influencing language teachers’ judgements and decision-making about the use of generative AI tools: A systematic review // Teaching and Teacher Education. – 2026.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.